

આત્મધર્મ

વર્ષ ૦૧

સાલંગ અંક ૦૦૧

Version History

Version Number	Date	Changes
001	Nov 2005	First electronic version.

શ્રી મહારામ

જાગ્રત જુખવાં માર્ણાં દર્શાવતું માસિક

- ૧ નિવેદન
- ૨ મોક્ષની કિયા
- ૩ મૂળ માર્ગ રહણ્ય
- ૪ પંચ પરમેષ્ઠિનું સ્વરૂપ
- ૫ સભામાં અધ્યાત્મોપદેશ
- ૬ નિશ્ચય વ્યવહારનથનું સ્વરૂપ
- ૭ આત્માની અનાદિની સાત ભૂલો

હે સવોતૃપ્તિ સુખના હેતુભૂત સમ્યગ્દર્શન !
તને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર હો.

આ અનાદિ સંસારમાં અનંત અનંત જીવો
તારા આશ્રય વિના અનંત-અનંત દુઃખને
અનુભવે છે.

તારા પરમાનુગ્રહથી સ્વ-સ્વરૂપમાં રૂચિ થઈ;
પરમ વીતરાગ સ્વભાવ પ્રત્યે પરમ નિશ્ચય આવ્યો.
કૃતકૃત્ય થવાનો માર્ગ ગ્રહણ થયો. હે જિન વીતરાગ !
તમને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર કરું છું. તમે આ
પામર પ્રત્યે અનંત-અનંત ઉપકાર કર્યો છે.

હે કુન્દકુન્દાદિ આચાર્ય ! તમારા વચનો પણ
સ્વરૂપાનુસંધાનને વિષે આ પામરને પરમ
ઉપકારભૂત થયાં છે. તે માટે તમને અતિશય
ભક્તિથી નમસ્કાર કરું છું.

સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ વિના જન્માદિ દુઃખની
આત્માંતિક નિવૃત્તિ બનવા યોગ્ય નથી.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

વાર્ષિક લવાજમ
રૂપિયા ૨-૮-૦

૧

છુટક નકલ
ચાર આના

શિષ્ટ સાહિત્ય ભંડાર * મોટા આંકડિયા કાઠિયાવાડ

શાશ્વત સુખનો માર્ગ દર્શાવતું
માસિક
આત્મધર્મ

નિશ્ચય-વ્યવહારનયનું સ્વરૂપ

વર્ષ ૧ લું અંક ૧ માગશર ૨૦૦૦

દર મહિનાની શુદ્ધ ર ના પ્રગટ થાય છે. શરૂ થતા નવા મહિનાથી જ ગ્રાફક થઈ શકાય છે.

વાર્ષિક લવાજમ ઝા. ૨-૮-૦ છુટક નકલ ૪ આના. પરદેશનું વા. લ. ૩-૨-૦ ગ્રાફકો તરફથી સૂચના આવ્યા વગર નવા કે જૂના ગ્રાફકોને વી. પી. કરવામાં આવતું નથી.

લવાજમ પૂરું થયે લવાજમ પૂરું થયાની સ્લીપ છેલ્લા અંકમાં ચોટાડી ગ્રાફકને જાણ કરવામાં આવે છે.

ગ્રાફક તરીકે ચાલુ રહેનારે કાં તો મની-ઓર્ડરથી લવાજમ મોકલી આપવું અથવા વી. પી. થી લવાજમ વસુલ કરવાની સૂચના લખી જણાવવી.

મ. ઓ. કે વી. પી. કરવાની સૂચના નહિ આવે તો ગ્રાફક તરીકે ચાલુ રહેવા નથી ઈચ્છા એમ સમજ માસિક મોકલવું બંધ કરવામાં આવશે.

નમુનાની નકલ મફત મોકલવામાં આવતી નથી. માટે નમુનાની નકલ મંગાવનારે છ આનાની ટિકિટો મોકલવી.

સરનામાનો ફેરફાર અમોને તુરત જણાવવો કે જેથી નવો અંક નવા સરનામે મોકલાવી શકાય.

ગ્રાફકોએ પત્રવહેવાર કરતી વખતે પોતાનો ગ્રાફક નંબર અવશ્ય જણાવવા વિનંતિ છે.

વર્ષના કોઈ પણ મહિનાથી ગ્રાફકો નોંધવામાં આવતા હોવાથી, મહિના કરતાં અંકના પૂંઠા ઉપર મોટા અક્ષરે છાપવામાં આવતા સંખ્યાંકની જ ગણતરી રાખવામાં આવે છે. જેટલામાં અંકથી લવાજમ ભરવામાં આવે તે અંકથી ગણીને બાર અંક ગ્રાફકોને મોકલવામાં આવે છે. એટલે, ગ્રાફકોએ પણ મહિનાની નહિ પણ અંકોની સંખ્યાની જ ગણતરી રાખવી.

* સોલ એજન્ટ * શિષ્ટ સાહિત્ય ભંડાર * વિજ્યાવાડી, મોટા આંકડિયા કાઠિયાવાડ *

અનુધ્વસ્ય બોધનાર્થ મુનિશરા દેશયન્ય ભૂતાર્થ મૂ.

વ્યવહારમેવ કેવલમવૈતિ યસ્તસ્ય દેશના નાસ્તિ ॥૬॥

માણવક એવ સિંહો યથા ભવત્યનવગીત સિંહસ્ય ।

વ્યવહાર એવ હિ તથા નિશ્ચયતાં યાત્યનિ શ યજ્ઞસ્ય ॥૭॥

પુરુષાર્થ સિધ્ધયુપાય ।

નથી. વળી જેમ કોઈ સાચા સિંહને ન જાણતો હોય તેને તો બિલાંડું જ સિંહ છે; તેમ જે નિશ્ચયને ન જાણતો હોય તેને તો વ્યવહાર જ નિશ્ચયપણાને પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રતાદિ છોડવાથી વ્યવહારનું હેયપણું થતું નથી.

પ્રશ્ન:-તમે વ્યવહારને અસત્યાર્થ અને હેય કહો છો તો અમે પ્રત, શીલ, સંયમાદિ વ્યવહાર કાર્ય શા માટે કરીએ ? સર્વ છોડી દઈશું.

ઉત્તર:-કાંઈ પ્રત, શીલ, સંયમાદિનું નામ વ્યવહાર નથી પણ, તેને મોકશમાર્ગ માનવો એ વ્યવહાર છે; તે છોડી દે. વળી એવા શ્રદ્ધાનથી તેને તો બાબુ સહકારી જાણી ઉપચારથી મોકશમાર્ગ કહ્યો છે; પણ એ તો પરદવ્યાશ્રિત છે, અને સાચો મોકશમાર્ગ તો વીતરાગભાવ છે તે સ્વદવ્યાશ્રિત છે. એ પ્રમાણે વ્યવહારને અસત્યાર્થ-હેય સમજવો; પણ પ્રતાદિ છોડવાથી કાંઈ વ્યવહારનું હેય—પણું થતું નથી.

નીચલી દશાએ પ્રવૃત્તિમાં શુભ ભાવને છોડવાનું ફળ

પ્રતાદિને છોડી તું શું કરીશ ? જો હિંસાદિરૂપ પ્રવર્તિશ તો ત્યાં તો મોકશમાર્ગનો ઉપચાર પણ સંભવતો નથી, તેથી ત્યાં પ્રવર્તવાથી શું ભલું થશે ? તીલટો નરકાદિ પામીશ; માટે એમ કરવું એ તો અવિચાર છે. જો પ્રતાદિ પરિષ્ણતિ મટી કેવલ વીતરાગ ઉદાસીન ભાવરૂપ થવું બને તો ભલે એમ કર, પણ નીચલી દશામાં એમ થઈ શકે નહિ; માટે પ્રતાદિ સાધન છોડી સ્વચ્છંદી થવું યોગ્ય નથી.

આત્માની અનાદિની સાત ભૂલો

- શરીરને પોતાનું માનવું. [તે જીવ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.]
- શરીર ઉપજતાં પોતે ઉપજ્યો અને શરીરનો નાશ થતાં પોતાના નાશ થયો માનવો; [તે અજીવ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.]
- મિથ્યાત્વ રાગાદિ પ્રગટ દુઃખદાયક છે. છતાં તેનું સેવન કરી સુખ માનવું. [તે આસ્ત્રવ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.]
- શુભ અને અશુભ ભાવ બંધ છે. તેના ફળમાં રતિ, અરતિ, પોતાનું પદ વિસારી કરવી (તે બંધ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.)
- વીતરાગી વિજ્ઞાન આત્મદિતનું કારણ છે તે કષ્ટદાયક માનવું [તે સંવર તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.]
- શુભાશુભ ભાવની ઈચ્છાને ન રોકવી અને પોતાની [નિજ] શક્તિને ખોવી. (તે નિર્જરા તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.)
- નિરાકૃતાને શિવરૂપ (મોકશનું સ્વરૂપ) ન માનવી. [તે મોકશ તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા છે.]
[ઇ દળાની બીજી દળની ગાથા ઉન્ન-હ-જ ને આધારે]

અર્થ-મુનિરાજ અજ્ઞાનીને સમજાવવા અર્થે અસત્યાર્થ જે વ્યવહારનયને ઉપદેશે છે; પરંતુ જે કેવલ વ્યવહારને જ જાણે છે તેને તો ઉપદેશ આપવો જ યોગ્ય

શાચત સુખનો માર્ગ દર્શાવતું ભાસિક

આત્મધર્મ

વર્ષ ૧ :
માગશર :

૧

: અંક ૧
: ૨૦૦૦

* મૂળમાર્ગ રહસ્ય *

મૂળ મારગ સાંભળો જિનનો રે, કરી વૃત્તિ અખંડ સન્મુખ; મૂળ.
નો'ય પૂજાદિની જો કામના રે, નો'ય બ્જાલું અંતર ભવદુઃખ. ,, ૧
કરી જોજો વચનની તુલના રે, જો જો શોધીને જિન સિદ્ધાંત, ,,
માત્ર કહેવું પરમારથ હેતુથી રે, કોઈ પામે મુમુક્ષુ વાત. ,, ૨
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની શુદ્ધતા રે, એક પણે અને અવિરુદ્ધ, ,,
જિન મારગ તે પરમાર્થથી રે, એમ કહું સિદ્ધાંતે બુધ્ય. ,, ૩
લિંગ અને ભેદો જે પ્રતના રે, દ્રવ્ય દેશ કાળાદિ ભેદ, ,,
પણ જ્ઞાનાદિની જે શુદ્ધતા રે, તે તો ત્રણો કાળે અભેદ. ,, ૪
હેવે જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દનો રે, સંક્ષેપે સૂઝો પરમાર્થ; ,,
તેને જોતાં વિચારી વિશેષથી રે, સમજાશે ઉત્તમ આત્માર્થ. ,, ૫
છે દેહાદિથી બિન્ન આત્મા રે, ઉપયોગી સદા અવિનાશ; ,,
એમ જ્ઞાણો સદગુરુ ઉપદેશથી રે, કહું જ્ઞાન તેનું નામ ખાસ. ,, ૬
જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું રે, તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત, ,,
કહું ભગવંતે દર્શન તેહને રે, જેનું બીજું નામ સમકીત. ,, ૭
જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે, જાણ્યો સર્વથી બિન્ન અસંગ, ,,
તેવો સ્થિર સ્વભાવતે ઉપજે રે, નામ ચારિત્ર તે અણલિંગ. ,, ૮
તે ત્રણો અભેદ પરિણામથી રે, જ્યારે વર્તે તે આત્મારૂપ, ,,
તેહ મારગ જિનનો પામયો રે, કિંવા પામ્યો તે નિજ સ્વરૂપ. ,, ૯
એવા મૂળ જ્ઞાનાદિ પામવા રે, અને જ્વા અનાદિ બંધ, ,,
ઉપદેશ સદગુરુનો પામવા રે, ટાળી સ્વચ્છંદ ને પ્રતીબંધ. ,, ૧૦
એમ દેવ જિનને ભાખિયું રે, મોક્ષ માર્ગનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, ,,
ભવ્ય જનોના હિતને કારણે રે, સંક્ષેપે કહું સ્વરૂપ. ,, ૧૧

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

નિવેદન

પરમપૂજ્ય સદ્ગુરુ દેવ સત્પુરુષ શ્રી કાનજી સ્વામીએ સંવત् ૧૯૮૦ ના ચતુર્મસમાં રાજકોટ સદર મધ્યે શ્રી સમયસાર (હિન્દી) નું વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું હતું. અને ત્યારથી સમાજને અધ્યાત્મવૃત્તિ જાગૃત થવા લાગી. તેઓશ્રીએ છે ગાથાઓ તેમની મધુર સ્પષ્ટ ભાષામાં સમજવીને તેના અતિગફન આશયો પ્રગટ કર્યો હતા. ચાતુર્મસ પૂરા થયે તેઓશ્રી જામનગર પધાર્યા અને ત્યાં પણ તે જ શાસ્ત્રના વ્યાખ્યાનનો પ્રવાહ ચાલુ રહ્યો હતો.

જામનગરથી વિકાર કરી તેઓ શ્રી ક્રમે ક્રમે સોનગઢ પધાર્યા, અને તેમનું નિવાસ સ્થાન મોટે ભાગે ત્યાં જ હોઈ તે ક્રમ ચાલુ રાખ્યો. સં. ૧૯૮૫ તથા ૧૯૮૮ માં તેઓશ્રીએ રાજકોટના શ્રાવકોનાં આગ્રહી ચોમાસુ ત્યાં ગાળવાની વિનિતિ સ્વીકારી, અને તેઓશ્રી હાલ રાજકોટ સદરમાં બિરાજે છે.

સંવત્ ૧૯૮૪ માં સોનગઢમાં શ્રી જૈન સ્વાધ્યાયમંદિર ખુલ્લું મૂકવામાં આવ્યું તાર પછી ત્યાં એક દેરાસર તથા સમોસરણ અને અતિથિઓ માટે શ્રી ખુશાલજૈન અતિથિગૃહ બંધાવવામાં આવ્યાં છે. તથા સંવત્ ૧૯૮૮માં શ્રી સનાતન જૈન બ્રહ્મચર્યાશ્રમ સ્થાપન કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં બ્રહ્મચારીઓને જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ નિયમિત રીતે કરાવવામાં આવે છે. જેનો અભ્યાસક્રમ ત્રણ વર્ષનો રાખેલ છે.

સંવત્ ૮૮-૮૯ માં ઉનાળાની રજાઓમાં એક માસ માટે ધાર્મિક વર્ગો ખોલવામાં આવ્યા હતા. તે વખતે લગભગ ૮૦ વિદ્યાર્થીઓએ ભાગ લીધો હતો. અને સમાજની જાગૃત થતી આધ્યાત્મવૃત્તિ પોષાય એ માટે જુદા જુદા પ્રકાશનો આ સંસ્થા તરફથી પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. જેની ટૂંકામાં વિગત નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) શ્રીમાન હિંમતલાલ જેઠાલાલ શાહે અનુવાદ કરીને તૈયાર કરી આપેલ શ્રી ગુજરાતી સમયસારની નકલ ૨૦૦૦ છપાવવામાં આવેલ તે પ્રસિદ્ધ થતાં પહેલાં તેનો મોટો ભાગ ખપી ગયો હતો. પરંતુ મુમુક્ષુ ભાઈ બહેનોને લાભ મળે તે માટે જે ભાઈઓએ વધારે નકલો લીધી હતી તે તેમણે સંસ્થાને ભેટ આપી તેથી તેનો લાભ સમાજના ઘણા મુમુક્ષુ ભાઈ બહેનોએ ઉઠાવ્યો. એ પ્રમાણે બે હજાર નકલો છુટી છુટી વેચાઈ ગઈ જેની ૫૦ નકલ હાલ બાકી છે. જેથી કાગળના ભાવ ઘટતા તેમજ દેશની સ્થિતિ સુધરતા સંસ્કૃત ટીકાસંહિત તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રગટ કરવાનો વિચાર છે.

આ ઉપરાંત આ સંસ્થા તરફથી નીચેના પુસ્તક પ્રગટ થયા અને વેચાયા છે.

શ્રી સમયસારનું હરિગીત. ૧૦૦૦ પહેલી આવૃત્તિ ખપી ગઈ.

શ્રી સમયસારનું હરિગીત. ૨૦૦૦ બીજી આવૃત્તિ ૧૦૦૦ નકલ ખપી ગઈ.

શ્રી સમયસારની અસલ ગાથા હરિગીત તથા અર્થ સંહિતનો ગુટકો જેની બે આવૃત્તિ છપાઈ તેની પેલી આવૃત્તિની ૧૦૦૦ નકલ ખપી ગઈ. બીજી આવૃત્તિની ૨૦૦૦ નકલમાંથી એક હજાર વેચાઈ ગઈ.

આત્મલક્ષ્મી નકલ ૧૦૦૦ ખપી ગઈ.

આત્મપ્રભા નકલ ૧૦૦૦ ખપી ગઈ.

સર્વ સામાન્ય પ્રતિકમણ હિન્દી ૧૦૦૦ છપાઈ. ૫૦૦ ખપી ગઈ. અનુભવ પ્રકાશ ૧૦૦૦ છપાઈ ૫૦૦ ખપી ગઈ.

આત્મસિદ્ધિ ઉપરના પૂજ્ય કાનજી સ્વામીના પ્રવચનોની પહેલી આવૃત્તિની એક હજાર નકલ ખપી ગઈ. બીજી આવૃત્તિ છપાય છે. જે લગભગ દોઢેક માંસમાં પ્રગટ થશે.

આત્મસિદ્ધિ નાની ડાયરીનાં આકારની ૩૦૦૦ સ્વાધ્યાય માટે મુમુક્ષુ ભાઈ બહેનોને ભેટ આપવામાં આવેલ છે.

સિદ્ધાંત પ્રવેશિકાની લગભગ ૮૦૦ નકલ ખપી ગઈ છે. તે સિવાય બીજા પુસ્તકો પણ પ્રસિદ્ધ થયા છે. અને તેનો મોટો ભાગ ખપી ગયો છે.

આ ઉપરાંત હિન્દી સમયસાર, હિન્દી પ્રવચનસાર, હિન્દી પંચાસ્તક્રાય, હિન્દી પંચાધ્યાય, અષ્પાહુડ, સર્વાર્થ સિદ્ધિ, હિન્દી સમયસાર નાટક, સમયસાર કળશા, અર્થ પ્રકાશિકા રાજવાર્તિક દ્વય સંગ્રહ તેમજ ગુજરાતી શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના પુસ્તકો તથા કલોલથી પ્રગટ થયેલ શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક વગેરે સંખ્યાબંધ પુસ્તકો અર્બીથી પ્રચાર પાયા છે.

એ રીતે ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાં અધ્યાત્મરસમાં સમાજ મોટા પ્રમાણમાં રસ લઈ રહેલ છે તે સિદ્ધ થાય છે.

કુલધર્મના ભેદ રહેલ ઘણા મુમુક્ષુઓ આ પ્રવૃત્તિમાં રસ લઈ રહ્યા છે. અને જૈન ધર્મ એ કોઈ વાડો કે સંપ્રદાય નથી, પણ આત્માનું જ સ્વરૂપ છે. અને તે એક સાયન્સ (વિજ્ઞાન) છે એમ તેમાં રસ લેનારા ભાઈ-બહેનોને જણાવા લાયું છે.

ઘણા મુમુક્ષુ ભાઈ બહેનોની માગણી એવી છે કે, હેરેક વખતે તેઓ પૂરુષેવ બિરાજતા હોય ત્યાં આવી તેમની અમૃત વાળીનો લાભ લઈ શકે નહિં, તેથી અધ્યાત્મને લગતા વિષયોને અનુસરતું એક પત્ર હોય તો તેમની જિજ્ઞાસાને વિશેષ પોષણ મળે. એ માગણી યોગ્ય જણાતાં આ માસિક પત્ર ‘આત્મધર્મ’ શરૂ કરવામાં આવેલ છે.

આ પત્રમાં આધારભૂત શાસ્ત્રોમાંથી સમાજની ધર્મ વિષયક જિજ્ઞાસા વધે એવા લેખો આપવામાં આવશે, અને તે ઉપરાંત બીજા કોઈ લેખોપ્રસિદ્ધ થશે તો તે લેખો વીતરાગે પ્રરૂપેલ ભાવોને અનુસરીને જ હોવાની ખાતરી થયા પછી જ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. તેમજ પૂજ્ય મહારાજશ્રીની પ્રવૃત્તિ અને આ સંસ્થાને અંગે ચાલતી બીજી પ્રવત્તિઓના સમાચાર આપવામાં આવશે. રાજકોટ રામજી માણેકચંદ દોશી ૨૮-૧૧-૪૭ પ્રમુખ

શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ સોનગઢ

પંચપરમેષ્ઠિનું સ્વરૂપ

એમાં અરહંતાણં । એમાં સિદ્ધાણં । એમાં આયરિયાણં । એમાં ઉવજજાયાણં । એમાં લોએ સવ્ય સાહુણં ॥

આ પ્રાકૃત ભાષામય નમસ્કાર મંત્ર છે. તે મહા મંગલ સ્વરૂપ છે. તેનું સંસ્કૃત નીચે પ્રમાણે છે.

નમોઈર્હદસ્ય: । નમ: સિદ્ધેભ્યઃ: । નમ: આચાર્યભ્યઃ: । નમ: ઉપાધ્યાયેભ્યઃ: । નમ: લોકે સર્વ સાધુભ્યઃ: ।

અર્થ:- લોકમાં વર્તમાન સર્વ અરિહંતો, સિદ્ધો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુઓને નમસ્કાર. એ પ્રમાણે નમસ્કાર કર્યા છે. તેથી તેનું નામ નમસ્કાર મંત્ર છે.

હવે અહીં જેને નમસ્કાર કર્યા છે તેનું સ્વરૂપ-ચિંતવન કરીએ છીએ. કારણ કે સ્વરૂપ જાણ્યા વિના એ નથી સમજાતું કે, હું કોને નમસ્કાર કરું છું અને તે સિવાય ઉત્તમ ફળની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી થાય ? માટે પ્રથમ અરિહંતનું સ્વરૂપ વિચારીએ.

અરિહંતનું સ્વરૂપ

જે ગૃહસ્થપણું છોડી મુનિધર્મ અંગીકાર કરી, નિજ સ્વભાવ સાધન વડે ચાર ઘાતી કર્માનો ક્ષય કરી અનંત ચતુષ્ય રૂપે બિરાજમાન થયા છે. ત્યાં અનંત જ્ઞાન વડે તો પોત પોતાના અનંત ગુણ, પર્યાય સહિત સમસ્ત જીવાદિ દ્વાર્યાને યુગપત્ત વિશેષપણાએ કરી પ્રત્યક્ષ જાણે છે. અનંત દર્શન વડે તેને સામાન્ય પણે અવલોકે છે. અનંત વીર્ય વડે ઉપર્યુક્ત સામર્થ્યને ધારે છે. તથા અનંત સુખ વડે નિરાકુલ પરમાનંદને અનુભવે છે.

વળી જે સર્વથા સર્વ રાગ-દ્રેષાદિ વિકાર ભાવોથી રહિત થઈ શાંત રસ રૂપ પરિણામ્યા છે, ક્ષુધા, તૃખાદિ સમસ્ત દોષોથી મુક્ત થઈ દેવાધિદેવપણાને પ્રાપ્ત થયા છે. આયુધ, અંબરાદિ વા અંગવિકારાદિ જે કામ, કોધાદિ નિંબ ભાવોના ચિહ્ન છે, તેથી રહિત જેનું પરમ ઔદારિક શરીર થયું છે, જેના વચન વડે લોકમાં ધર્મતીર્થ પ્રવર્તે છે, જે વડે અન્ય જીવોનું કલ્યાણ થાય છે, અન્ય લૌકિક જીવોને પ્રભુત્વ માનવાનાં કારણ રૂપ અનેક અતિશય (પરમ અદ્ભૂત પ્રભાવ) તથા ઘણા પ્રકારના વૈભવનું જેને સંયુક્તપણું હોય છે. તથા જેને પોતાના હિત અર્થે શ્રી ગણધરાદિ મુનિઓ અને ઇન્દ્રાદિ ઉત્તમ જીવો સેવન કરે છે. એવા સર્વ પ્રકારે પૂજવા યોગ્ય શ્રી અરિહંત દેવને અમારા નમસ્કાર હો.

હવે શ્રી સિદ્ધ પ્રભુનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ.

સિદ્ધનું સ્વરૂપ.

જે ગૃહસ્થાવસ્થા તજી, મુનિધર્મસાધન વડે ચાર ઘાતી કર્માનો નાશ થતાં અનંત ચતુષ્ય ભાવ પ્રગટ કરી કેટલાંક કાળ વિત્યે ચાર અઘાતી કર્માની પણ ભર્સમ થતાં પરમ ઔદારિક (આ શરીરમાં નિગોદ જીવ રહેતા નથી. ધાતુ, ઉપધાતુ-સર્વશુદ્ધ કપુર સમાન નિર્મલ થઈ જાય છે.) શરીરને છોડી ઉર્ધ્વગમન સ્વભાવથી લોકના અગ્રભાગમાં જઈ બિરાજમાન થયા છે, ત્યાં જેને સંપૂર્ણ પરદવ્યોનો સંબંધ છૂટવાથી મુક્ત અવસ્થાની સિદ્ધ થઈ છે, ચરમ [અંતિમ] શરીરથી કિંચિત્ ન્યૂન પુરુષાકારવત્ત જેના આત્મપ્રદેશોનો આકાર અવસ્થિત થયો છે. પ્રતિપક્ષી કર્માનો નાશ થવાથી સમસ્ત જ્ઞાન દર્શનાદિ આત્મિક ગુણો જેને સંપૂર્ણ પણે સ્વભાવને પ્રાપ્ત થયા છે. જેને ભાવકર્માનો અભાવ થવાથી નિરાકુલ આનંદમય શુદ્ધ સ્વાભાવિક ભાવનું વિજ્ઞાન થાય છે જે વડે પોતાને સિદ્ધ સમાન થવાનું સાધન થાય છે, તેથી સાધવા યોગ્ય પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ તેને દર્શાવવા માટે જે પ્રતિબિંબ સમાન છે. એવી નિષ્પન્નતાને પામેલા સિદ્ધ ભગવાનોને અમારા નમસ્કાર હો.

હવે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુનું સ્વરૂપ અવલોકીએ છીએ:-

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુનું સ્વરૂપ

જે વિરાગી બની સમસ્ત પરિગ્રહ છોડી શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મ અંગીકાર કરી, અંતરંગમાં તો એ શુદ્ધોપયોગ વડે પોતે પોતાને અનુભવે છે, પરદવ્યોમાં અહીં બુદ્ધિ ધારતા નથી. પોતાના જ્ઞાનાદિક સ્વભાવને જ પોતાના માને છે. પરભાવોમાં મમત્વ કરતા નથી, પરદવ્ય વા તેના સ્વભાવો જે જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસે છે તેને જાણે છે તો ખરા, પરંતુ ઇછ અનિષ્ટ માની તેમાં રાગ-દ્રેષ જે કરતા નથી, શરીરની અનેક અવસ્થા થાય છે, બાધ્ય નાનાં પ્રકારના નિમિત્તો બને છે, પરંતુ ત્યાં કંઈપણ સુખ દુઃખ જે માનતા નથી, વળી પોતાને યોગ્ય બાધ્યક્રિયા જેમ બને છે તેમ બને છે. પરંતુ તેને ખેંચી-તાણી જે કરતા નથી, જેઓ પોતાના ઉપયોગને બદ્ધ ભમાવતા નથી, પણ ઉદાસીન થઈ નિશ્ચલ વૃત્તિને ધારણ કરે છે. કદાચિત્ મંદ રાગના ઉદ્યથી શુભોપયોગ પણ થાય છે. તે વડે તેઓ શુદ્ધોપયોગના બાધ્ય સાધનોમાં અનુરાગ કરે છે. પરંતુ એ રાગ ભાવને પણ હેઠ જાણી દૂર કરવા ઇચ્છે છે, તીવ્ર કખાયના ઉદ્યના અભાવથી હિંસાદિરૂપ અશુભોપયોગરૂપ પરિણાતિનું તો અસ્તિત્વ જ જેને રહ્યું નથી એવી અંતરંગ અવસ્થા થતાં બાધ્ય દિગ્ંબર સૌમ્ય મુદ્રાધારી થયા છે, શરીર સંસ્કારાદિ વિક્રિયાથી જેઓ રહિત થયા છે, વનખંડાદિ વિષે જેઓ વસે છે. જેઓ અણવીશ મૂલ ગુણોનું અખંડિત પાલન કરે છે. બાવીશ પરિતફને જેઓ સહન કરે છે. બાર પ્રકારના તપ જેઓ આદરે છે. કદાચિત્ ધ્યાન મુત્રા ધરી પ્રતિમાવત્ નિશ્ચલ થાય છે. કદાચિત્ અધ્યયનાદિ બાધ્ય ધર્મક્રિયામાં પ્રવર્તે છે. કોઈ

વેળા મુનિધર્મને સહકારી શરીરની સ્થિતિ અર્થે યોગ્ય આહારવિષારાદિ કિયામાં સાવધાન થાય છે, એ પ્રમાણે જેઓ જેન મુનિ છે તે સર્વની એવી જ અવસ્થા હોય છે.

તેઓમાં સમ્યગ્જ્ઞાન-ચારિત્રની અધિકતા વડે પ્રધાનપદને પામી જેઓ સંઘમાં નાયક થયા છે, મુખ્યપણે તો નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપાચરણ વિષે જ જેઓ નિમજ્જ્ઞ છે. પરંતુ કદાચિત્ત ધર્મલોભી અન્ય જીવાદિને દેખી રાગ-અંશના ઉદ્યથી કરુણા બુધ્ધ થાય તો તેમને ધર્મોપદેશ આપે છે. દીક્ષાગ્રહકને દીક્ષા આપે છે; પોતાના દોષ પ્રગટ કરે તેને પ્રાયશ્ચિત વિષિ વડે શુદ્ધ કરે છે. એવા આચાર પાળનારા-પળાવનારા શ્રી આચાર્ય મહારાજને અમારા નમસ્કાર હો. વળી જે મુનિ ઘણા જૈનશાસ્ત્રોના શાતા હોઈ સંઘમાં પઠન પાઠનના અધિકારી બન્યા હોય, સમસ્ત શાસ્ત્રોના પ્રયોજન ભૂત અર્થને જાણી એકાગ્ર થઈ જે. પોતાના સ્વરૂપને ધ્યાવે છે. પરંતુ કદાચિત્ત કષાય-અંશ ના ઉદ્યથી ત્યાં ઉપયોગ ન થાયે તો પોતે આગમનો સ્વાધ્યાય કરે છે, વા અન્ય ધર્મબુદ્ધિવાનને ભણાવે છે. એ પ્રમાણે સમીપવર્તી ભવ્ય જીવોને અભ્યાસ કરાવવાવાળા શ્રી ઉપાધ્યાય પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર હો. એ બે પદવી- ધારક ઉપરાંત મુનિપદના ધારક છે. તે સમસ્ત મુનિઓ આત્મ સ્વભાવને સાધે છે. પોતાનો ઉપયોગ પર દ્રવ્યમાં ઈષ્ટ-અનિષ્ટપણું માની ફસાય નહિ વા જાય નહિ તેમ ઉપયોગને સાધે છે, બાબ્ય સાધન ભૂત તપશ્ચરણાદિ કિયામાં પ્રવર્તે છે, વળી કદાચિત્ત ભક્તિ વન્દનાદિ કાર્યમાં પણ પ્રવર્તે છે, એવા આત્મ સ્વભાવના સાધક સાધુ પરમેષ્ઠિને અમારા નમસ્કાર હો.

‘એ પ્રમાણે અરહંતાદિનું સ્વરૂપ વીતરાગ વિજ્ઞાનમય છે, એ વડે જ અરહંતાદિ સ્તુતિયોગ્ય મહાન થયા છે. કેમકે જીવતત્ત્વથી તો સર્વ જીવો સમાન છે, પરંતુ રાગાદિ વિકાર વડે વા જ્ઞાનની હીનતા વડે જીવ નિંદા યોગ્ય થાય છે. હવે અરહંત-સિદ્ધને તો સંપૂર્ણ રાગાદિની હીનતા તથા જ્ઞાનની વિશેષતા થવાથી સંપૂર્ણ વીતરાગ, વિજ્ઞાનભાવ સંભવે છે; તથા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુને એકદેશ રાગાદિની હીનતા તથા જ્ઞાનની વિશેષતા થવાથી એકદેશ વીતરાગ ભાવ સંભવે છે; માટે એ અરહંતાદિ સ્તુતિ યોગ્ય મહાન જાણવા.

તેમાં પણ એમ સમજવું કે એ અરહંતાદિ પદમાં મુખ્ય પણે તો શ્રી તીર્થકરનો તથા ગૌણ પણે સર્વ કેવળીનો અધિકાર છે.

ચૌદમા ગુણસ્થાનના અનંતર સમયથી માંડી સિદ્ધ નામ જાણવું.

વળી જેને આચાર્યપદ પ્રાપ્ત હોય તે સંઘમાં રહ્યો વા એકાકી આત્મધ્યાન કરો વા એકલ વિજ્ઞારી હો વા આચાર્યમાં પણ પ્રધાનતાને પામી ગણધરપદના ધારક હો એ સર્વનું નામ આચાર્ય કહેવામાં આવે છે.

પઠન-પાઠન તો અન્ય મુનિ પણ કરે છે. પરંતુ જેને આચાર્ય દ્વારા ઉપાધ્યાયપદ પ્રાપ્ત થયું હોય તે આત્મ ધ્યાનાદિ કરતા છતાં પણ ઉપાધ્યાય નામ જ પામે છે.

જ પદવી ધારક નથી તે સર્વ સાધુ સંજ્ઞાના ધારક જાણવા.

અહીં એવો કોઈ નિયમ નથી કે પંચાચારના પાલન વડે જ આચાર્યપદ હોય છે, પઠન-પાઠનાદિ વડે ઉપાધ્યાય પદ હોય છે, કે મૂલગુણના સાધન વડે સાધુ પદ હોય છે. કારણકે એ સર્વ કિયાઓ તો સર્વ મુનિજ્ઞનોને સાધારણ રૂપ છે. પરંતુ શબ્દનયથી તેનો અક્ષરાર્થ આવો કરવામાં આવે છે; પણ સમભિરૂઢનયથી અપેક્ષાએ જ એ આચાર્યાદિનામ જાણવાં. જેમ શબ્દનયથી જે ગમન કરે તેને ગાય કહે છે, પરંતુ ગમન તો મનુષ્યાદિ પણ કરે છે, એટલે સમભિરૂઢનયથી પર્યાય અપેક્ષાએ એ નામ છે; તે જ પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું.

અહીં સિદ્ધ ભગવાનની પહેલાં અરહંત પ્રભુને નમસ્કાર કર્યા તેનું શું કારણ એવો કોઈને સેંદ્ર ઉપજે તેનું સમાધાન.

અરિહંત પ્રભુને પ્રથમ નમસ્કાર કરવાનું કારણ.

નમસ્કાર કરીએ છીએ એ તો પોતાનું પ્રયોજન સાધવાની અપેક્ષાએ કરીએ છીએ. હવે અરિહંતથી ઉપદેશાદિનું પ્રયોજન વિશેષ સિદ્ધ થાય છે, માટે તેમને પહેલાં નમસ્કાર કરાય છે.

એ પ્રમાણે અરિહંતાદિના સ્વરૂપનું ચિન્તવન કરવું; કારણકે સ્વરૂપચિંતવન કરવાથી કાર્ય વિશેષ સિદ્ધ થાય છે. વળી એ અરિહંતાદિને પંચ પરમેષ્ઠ પણ કહીએ છીએ. કારણકે જે સર્વોત્કૃષ્ટ હોય તેનું નામ પરમેષ્ઠ છે. એ પાંચ પરમેષ્ઠના સમાનાર [સમુદ્દ્ર] નું નામ પંચપરમેષ્ઠ જાણવું.

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક)

પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, પંચેન્દ્રિયનિરોધ, જ આવશ્યક, કેશ-લોચ, સ્નાનાભાવ, નગતના, અંદત્થોવન, ભૂમિશયન, ખડાલોજન, અને એક વખત આહારગ્રહણ-અષ્ટાવીશ મૂલ ગુણો છે. ‘કૃધા, તૃધા, શીત, ઉષ્ણ, ડાંસમશક, નગતા, અરતિ, સ્વી, ચર્ચા, નિષ્ઠા (ધ્યાનાસનથી અચ્યુતિ) શય્યા, આકોશ, વધ, યાચના, અલાભ, રોગ, તૃણસ્પર્શ, મલ, સત્કાર પુરસ્કાર, પ્રજ્ઞા, અજ્ઞાન, અને સરદાર-બાવીશ પરિષફ છે. અનશન (ઉપવાસ) અવમૌર્ધ્ય (અલ્પઆહાર) વૃત્તિ પરિશંખ્યાન (વૃત્તિનો સંકોચ), રસપરિત્યાગ, વિવિક્ત શય્યાસન (એકાન્ત પવિત્ર સ્થાનમાં શય્યન તથા આસન) કાયકલેશ (આતાપના) આ છ બાબ્ય તપ છે; પ્રાયશ્ચિત (શુદ્ધિ), વિનય વૈયાવૃત્ય સ્વાધ્યાય, વ્યુત્સર્જ (બાબ્ય અને આભ્યંતર પરિશ્રહનો ત્યાગ), ધ્યાન-આ છ આભ્યંતર તપ છે.

* સભામાં અધ્યાત્મોપદેશ *

કોઈ જીવ કહે છે કે, દ્રવ્યાનુયોગ (શુદ્ધાત્માનો અધિકાર હોય એવાં શાસ્ત્રો) માં વ્રત, સંયમાદિ વ્યવહારધર્મનું હીનપણું પ્રગટ કર્યું છે. સમ્યગદૃષ્ટિના વિષય ભોગાદિને નિર્જરાનાં કારણ કર્યાં છે. ઇત્યાદિ કથન સાંભળી જીવ સ્વચ્છંદી બની પુષ્ય છોડી પાપમાં પ્રવર્તશે તેથી તેને વાંચવા-સાંભળવા યોગ્ય નથી. તેને કહીએ છીએ કે:-

જેમ સાકર ખાતાં ગષેદું ભરી જાય તેથી કંઈ મનુષ્ય તો સાકર ખાવી ન છોડે. તેમ કોઈ વિપરીત બુદ્ધિ જીવ અધ્યાત્મ ગ્રંથો સાંભળી સ્વચ્છંદી થાય તેથી કંઈ વિવેકી જીવ તો અધ્યાત્મ ગ્રંથોનો અભ્યાસ ન છોડે. હા ! એટલું કરે કે જેને સ્વચ્છંદી થવાનો ઠેકાણે ઠેકાણે નિષેધ કરવામાં આવે છે, તેથી જે તેને બરાબર સાંભળે છે તે તો સ્વચ્છંદી થતો નથી. છતાં કોઈ એકાદ વાત સાંભળી પોતાના અભિપ્રાયથી સ્વચ્છંદી થાય તો ત્યાં ગ્રંથનો દોષ નથી પણ તે જીવનો દોષ છે. વળી જો જૂઠી, દોષી કલ્પના વડે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોના વાચન-શ્રવણનો નિષેધ કરવામાં આવે તો મોક્ષ માર્ગનો મૂળ ઉપદેશ તો ત્યાં જ છે. એટલે તેનો નિષેધ કરતાં મોક્ષ માર્ગનો નિષેધ થાય છે. જેમ મેધવૂષિ થતાં ઘણાં જીવોનું કલ્યાણ થાય છે, છતાં કોઈને ઉલ્લંઘ નુકસાન થાય તો તેની મુખ્યતા કરી મેધનો નિષેધ ન કરવો, તેમ સભામાં અધ્યાત્મ ઉપદેશ થતાં ઘણાં જીવોને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. છતાં કોઈ ઊલટો પાપમાં પ્રવર્ત તો તેની મુખ્યતા કરી અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનો તો નિષેધ ન કરવો.

બીજું અધ્યાત્મ ગ્રંથોથી કોઈ સ્વચ્છંદી થાય તે તો પહેલાં મિથ્યાદૃષ્ટિ હતો, અને આજે પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ જ રહ્યો. હા ! એટલું જ નુકસાન થાય કે તેને સુગતિ ન થતાં કુગતિ થાય વળી અધ્યાત્મોપદેશ ન થતાં ઘણાં જીવોને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિનો અભાવ થાય છે. એટલે તેથી તો ઘણાં જીવોનું બૂઝું થાય છે માટે અધ્યાત્મ ઉપદેશનો નિષેધ કરવો યોગ્ય નથી.

નીચલી દશાવાળાને કર્યો ઉપદેશ યોગ્ય ?

શંકા:-દ્રવ્યાનુયોગરૂપ અધ્યાત્મ ઉપદેશ છે તે ઉદ્કૃષ્ટ છે, અને તે ઉચ્ચ દશાને પ્રાપ્ત હોય તેને જ કાર્યકારી છે. પણ નીચલી દશા વાળાઓને તો વ્રત સંયમાદિનો જ ઉપદેશ આપવો યોગ્ય છે.

સમ્યગ્રદ્ધનના નિવાસના જ પદ.

૧. 'આત્મા' છે.
૨. 'આત્મા' વસ્તુ તરીકે નિત્ય છે. પણ ત્રિકાળ ટકી અવસ્થા દૃષ્ટિએ સમયે સમયે પોતે પોતાની અવસ્થા બદલે છે.
૩. આત્મા નિજ કર્મ શુદ્ધા-શુદ્ધ ભાવનો કર્તા છે. ૪. આત્મા પોતાના શુદ્ધા-શુદ્ધ ભાવનો ભોક્તા છે.
૫. આત્માની સંપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થા [મોક્ષ] પોતે પ્રગટ કરી શકે છે.
૬. અશાન [મિથ્યાત્વ] અને રાગદ્રોષની નિવૃત્તિ એ મોક્ષનો ઉપાય છે.

આ જ મહા પ્રવચનોનું નિરંતર સંશોધન કરજો. શ્રીમદ્ રાજયંક

સમાધાન:-જિન મતમાં તો એવી પરિપાટી છે કે પહેલાં સમ્યકૃત્વ હોય પછી વ્રત હોય. હવે સમ્યકૃત્વ તો સ્વપરનું શ્રદ્ધાન થતાં થાય છે. તથા તે શ્રદ્ધાન દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ કરતાં થાય છે; માટે પહેલાં દ્રવ્યાનુયોગ અનુસાર શ્રદ્ધાન કરી સમ્યગ્રદ્ધિ થાય અને ત્યાર પછી ચરણાનુયોગ અનુસાર વ્રતાદિ ધારણ કરી વ્રતી થાય. એ પ્રમાણે મુખ્યપણે તો નીચલી દશામાં જ દ્રવ્યાનુયોગ કાર્યકારી છે. તથા ગૌણપણે જેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થતી ન જણાય તેને પહેલાં કોઈ વ્રતાદિનો ઉપદેશ આપવામાં આવે છે. માટે ઉચ્ચ દશાવાળાને અધ્યાત્મ ઉપદેશ અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે એમ જાણી નીચલી દશાવાળાઓએ ત્યાંથી પરાજય થવું યોગ્ય નથી.

નીચલી દશાવાળાને તે સ્વરૂપ ભાસે કે કેમ ?

શંકા:-ઉંચા ઉપદેશનું સ્વરૂપ તો નીચલી દશાવાળાને ભાસે નહિં.

સમાધાન:-અન્ય તો અનેક પ્રકારમાં ચતુરાઈ જાણે છે, અને અહીં મૂર્ખતા પ્રગટ કરે છે તે યોગ્ય નથી. અભ્યાસ કરતાં સ્વરૂપ બરાબર ભાસે છે. તથા પોતાની બુધ્ય અનુસાર થોડું ઘણું ભાસે છે, પરંતુ સર્વથા નિરુધ્યમી થવાને પોષણ કરીએ તો જિનમાર્ગના દ્રોષી થવા જેવું છે.

આ નિરૂપ કરેણે તે ઉપદેશની મુખ્યતા યોગ્ય છે ?

શંકા:-આ કાળ નિરૂપ (અધિક) છે માટે ઉત્કૃષ્ટ અધ્યાત્મના ઉપદેશની મુખ્યતા કરવી યોગ્ય નથી.

સમાધાન:-આ કાળ સાક્ષાત્ મોક્ષ થવાની અપેક્ષાએ નિરૂપ છે, પણ આત્માનુભવ આદિ વડે સમ્યકૃત્વાદિ હોવાની આ કાળમાં મના નથી, માટે આત્માનુભવાદિ અર્થે દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો. મોક્ષ પાહૃતમાં પણ કહું છે કે:-

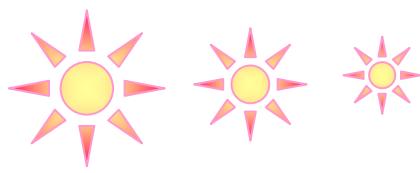
અજ્જવિ તિરયણસુધ્યા અપ્પા જ્ઞાએવિ લહિંદતં ।

લોયંતિય દેવતં તત્થ ચુઆળિબુદિ જંતિ ॥

અર્થ:-આ પંચમકાળમાં પણ જે જીવ સમ્યકૃત્વાદિ જ્ઞાન, ચારિત્રની શુદ્ધિએ સંયુક્ત હોય તે આત્માને ધ્યાવી ઈન્દ્રપદ તથા લોકાન્તક દેવપદ પામે છે. વળી ત્યાંથી આવી નિર્વાણ પામે છે.

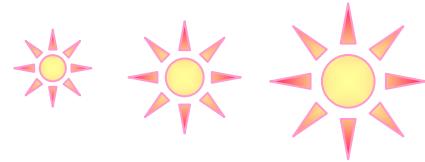
માટે આ કાળમાં પણ દ્રવ્યાનુયોગનો ઉપદેશ મુખ્ય જરૂરી છે.

મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક

મોક્ષની કિયા

પ્રકરણ ૧ લું

જ્ઞાન ક્રિયાભ્યાસ મોક્ષ: ભાગ-૧

૧:-પ્રકરણને મથાળું આપેલું સૂત્ર બહુ નાનું છે, પણ તેનો અર્થ સામાન્ય માણસો કે જેઓ પોતે ધર્મ હોવાનું માને છે, તેઓ મોટે ભાગે સમજતા નથી, તેથી અણી લખવામાં આવે છે.

૨:-કિયા શબ્દના અર્થ નીચે પ્રમાણે છે.

[૧] આત્મા કે પુદ્ગલનું એક આકાશ પ્રદેશથી બીજા આકાશ પ્રદેશમાં ગમન તે કિયા; આ વ્યાખ્યા રાજવાર્તિકમાં નીચે પ્રમાણે આપી છે:-

ઉત્તમ નિમિત્તાપેક્ષા: પર્યાય વિશેષો દ્રવ્યસ્ય દેશાંતર પ્રાપ્તિ હેતુઃ: કિયા: ॥ ૧ ॥

અર્થ:-ઉભયનિભિત એટલે અભ્યંતર અને બાહ્ય કારણો દ્વારા જે દ્રવ્યને એક દેશથી બીજા દેશની પ્રાપ્તિ થાય છે. એવી વિશેષ પર્યાય [અવસ્થા] નું નામ કિયા છે. (જુઓ રાજવાર્તિક અધ્યાય ૫ સૂત્ર ૭ નીચે પહેલી કાર્યક્રમ પાનું ૮૪] [આ કિયાને મોક્ષ સાથે સંબંધ નથી.]

[૨] કિયાનો બીજો અર્થ પરિણાતિ છે; શ્રી સમયસારમાં કલશ ૫૧ માં કિયાનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે.

ય: પરિણમતિ સકર્તા ય: પરિણામો ભવે તુ તત્કર્મ।

ય પરિણતિ: કિયાસા ત્રયમપિ ભિન્ન ન વસ્તુતયા ॥ ૫ ॥

અર્થ:-જે પરિણામે છે તે કર્તા છે. [પરિણમનારનું] જે પરિણામ છે તે કર્મ છે, અને જે પરિણાતિ છે તે કિયા છે; એ ત્રણેય વસ્તુપણે ભિન્ન નથી. ૫૧. (જુઓ ગુજરાતી સમયસાર પાનું. ૧૨૬.)

[૩] આત્માના તથાવિધ પરિણામ તે જીવની કિયા; કેમકે સર્વ દ્રવ્યોનાં પરિણામ લક્ષણ તે કિયા છે; આત્માના પરિણામ તે આત્માની કિયા હોવાથી જીવમયી કિયા તે કહેવાય છે; જે દ્રવ્યની જે પરિણામરૂપ કિયા છે તેનાથી તે દ્રવ્ય તન્મય છે; એ કારણે જીવ પણ તન્મય હોવાથી તે જીવમયી કિયા તે જીવની (આત્માની) કિયા છે. [જુઓ શ્રી પ્રવચનસાર પાનું-૧૭૧-૧૭૨ સંસ્કૃત તથા હિંદી ટીકા.] આત્મા અને જીવ એ એક જ અર્થમાં વપરાય છે. તેથી તે પર્યાયવાચક શબ્દો છે.

શ્રીમદ્ રાજચંત્રજી પણ તેમ જ નીચેના શબ્દોમાં કહે છે:- ‘સર્વ પદાર્થ અર્થ કિયાસંપન્ન છે, કંઈને કંઈ પરિણામ કિયા સહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આવે છે; આત્મા પણ કિયાસંપન્ન છે.’ (જુઓ શ્રી સર્વસામાન્ય પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પાનું-૮.)

ઉઃ-કિયા શબ્દના અર્થ ઉપર કહ્યા તે ઉપરથી નીચે મુજબ સિદ્ધાંતો મુકુરર થાય છે.

(૧) દરેક દ્રવ્યનું પરિણામ તે કિયા હોવાથી અને દ્રવ્યો છ પ્રકારના હોવાથી નીચેની છ કિયા થઈ.

અ. જીવની કિયા, તે ચૈતન્ય કિયા [શુદ્ધ; શુભ, અશુભ]

બ. પુદ્ગલની કિયા એટલે એક પુદ્ગલથી માંડીને અનંતાનંત પુદ્ગલોની થતી કિયા, તે પૌદ્ગલિક કિયા, શરીર પુદ્ગલ હોવાથી તેની કિયા તે જડ કિયા છે.

ક. ધર્મસ્થિતકાયનું પરિણામન તે ધર્મસ્થિતકાયની કિયા. ડ. અધર્મસ્થિતકાયનું પરિણામન તે અધર્મસ્થિતકાયની કિયા. ઇ. આકાશનું પરિણામન તે આકાશની કિયા. ફ. કાળદ્રવ્યનું પરિણામન તે કાળની કિયા.

[આ બધી કિયાઓ મોક્ષની કિયા નથી.]

(૨) જીવ અને પુદ્ગલનું આકાશના એક ક્ષેત્રમાંથી બીજા ક્ષેત્રમાં ગમન તે ગમન કિયા.

૪:-મોક્ષ જીવનો થાય છે, તેથી જીવની કિયા વડે મોક્ષ થાય; જીવની કિયા શુદ્ધ અગર અશુદ્ધ એમ બે પ્રકારે છે, તેમાંથી જીવની શુદ્ધ કિયા વડે મોક્ષ થાય, અને અશુદ્ધ કિયા વડે સંસાર થાય; માટે અણી જીવની શુદ્ધ કિયા એવો અર્થ લેવો.

૫:-જ્ઞાનનો અર્થ ‘સુભ્યજ્ઞાન’ થાય છે, અને કિયાનો અર્થ ‘શુદ્ધાત્મ અનુભવ કિયા’ થાય છે; એ બાબતમાં નીચે મુજબ સમયસાર નાટકમાં કહ્યું છે.

[દોષ]

શુદ્ધાત્મ અનુભૂતિ કિયા, શુદ્ધ જ્ઞાન દિગ દૌર મુક્તિ-પંથ સાધન યહે વાગ્જાલ સબ ઔર. ॥ ૧૨૬ ॥

(સર્વ વિશુદ્ધિ દ્વાર)

સભ્યકુર્દર્શન, શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધાત્મ અનુભવ કિયા એ મોક્ષનો માર્ગ અને સાધન છે. બીજું બધું વાજ્જાળ છે. ૧૨૬.

આ ઉપરથી સાબિત થયું કે ‘કિયા’ નો અર્થ આ જગાએ જ્ઞાનમાં સ્થિરતા એટલે કે શુદ્ધાત્મ અનુભવ કિયા છે; શુભ-અશુભ ભાવ કિયા કે શરીરની કિયા નાણ. ઉત્તરાધ્યનસૂત્રના મોક્ષમાર્ગ અધ્યાયની ગાથા રૂપ માં પણ તેમ જ કહ્યું છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

દસણ નાણ ચરિતે, તવ વિણ સચ્ચ સહિઈ ગુંઠીસુ।

જો કિરિા ભાવ રૂહ, સો ખલુ કિરિયા રૂહ નામ ॥ ૨૫ ॥

(નોટ:- ‘સચ્ચ’ શબ્દ ‘સત્ત’ ‘ચ’ નો બનેલો છે. સત્તનો અર્થ ભૂતાર્થ, પરમાર્થ, યથાર્થ, સત્ય, સમ્યક,

આ વિષય આત્માર્થી બન્ધુ શ્રી. રામજીભાઈ માણેકચંદ દોશીની નોંધપોથીમાંથી લીધેલ છે. તે કમશા: દરેક અંકે પ્રગટ થતો રહેશે.

નિશ્ચય એ પ્રમાણે થાય છે, તેથી ગાથાનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે.)

અર્થ:- સમ્યક્ષર્ણન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ગ્રાહિત્ર, સમ્યક્તપ. સમ્યક્ષવિનય, સમ્યક્ષસમિતિ અને સમ્યક્ગુપ્તિમાં જે જીવ ભાવક્ષિકાનો રુચિવાળો છે તે ખરો 'કિયાસુચિ' ના નામથી કહેવાય છે.

પ્રકરણ ૨ જીં

જ્ઞાન ક્રિયાભ્યામ્ મોક્ષ: ભાગ-૨

૧:- પહેલાં પ્રકરણમાં આત્માની શુદ્ધ અને અશુદ્ધ કિયા એમ બે પ્રકારની કિયા કહી, તે સંબંધે વધારે સ્પષ્ટતા અહીં કરવામાં આવે છે.

૨:- આત્માની શુદ્ધ કિયાને જ્ઞાનાદિકિયા કહેવામાં આવે છે, અને આત્માની અશુદ્ધ કિયાને કોધાદિકિયા કહેવામાં આવે છે; પહેલી એટલે જ્ઞાનકિયા કોઈ પણ જ્ઞાની નિષેધતા નથી. અને બીજી એટલે કોધાદિકિયા અનંત જ્ઞાનીઓએ નિષેધી છે. 'કોધાદિ' એ શબ્દનો અર્થ 'જીવના મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેરૂપ ભાવ' એવો થાય છે; આ સંબંધમાં શ્રી સમયસારમાં નીચે પ્રમાણે ગાથા ૬૮-૭૦ ની ટીકામાં ભગવાન શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્ય દેવે ફરમાવ્યું છે:-

'જેમ આ આત્મા જેમને તાદાત્યસિદ્ધ સંબંધ છે એવા આત્મા અને જ્ઞાનમાં વિશેષ [તફાવત; જુદાં લક્ષણો] નહિ હોવાથી તેમનો બેદ નહિ દેખતો થકો, નિશંક રીતે જ્ઞાનમાં પોતાપણે વર્તે છે, અને ત્યાં [જ્ઞાનમાં પોતાપણે] વર્તતો તે જ્ઞાનકિયા સ્વભાવભૂત હોવાને લીધે નિષેધવામાં આવી નથી માટે, જાણો છે-જ્ઞાણવારૂપ પરિણમે છે, તેવી રીતે જ્યાં સુધી આ આત્મા, જેમને સંયોગસિદ્ધ સંબંધ છે એવા આત્મા અને કોધાદિ આસ્ત્રવોમાં પણ પોતાનાં અજ્ઞાનભાવને લીધે વિશેષ નહિ જ્ઞાણતો થકો તેમનો બેદ દેખતો નથી ત્યાં સુધી નિઃશંક રીતે કોધાદિમાં પોતાપણે વર્તે છે; અને ત્યાં [કોધાદિમાં પોતાપણે] વર્તતો તે જો કે કોધાદિ કિયા પરભાવભૂત હોવાથી નિષેધવામાં આવી છે, તો પણ તે સ્વભાવભૂત હોવાનો તેને અધ્યાસ હોવાથી કોધરૂપ પરિણમે છે. રાગ, રૂપ પરિણમે છે. મોહરૂપ પરિણમે છે. x*

૩:- જ્ઞાન કિયાને 'જ્ઞાપિત કિયા' પણ કહેવામાં આવે છે. અને કોધાદિ કિયાને 'કરોતિ કિયા' પણ કહેવામાં આવે છે તે અશુદ્ધ કિયાના બીજાં પણ નામો છે. તે હવે પછી કહેવામાં આવશે.

૪:- કરવા રૂપ કિયાની અંદરમાં જ્ઞાણવા રૂપ કિયા ભાસતી નથી. અને જ્ઞાણવારૂપ કિયાની અંદરમાં કરવારૂપ કિયા ભાસતી નથી. માટે જ્ઞાપિત કિયા અને કરોતિ કિયા બન્ને બિન્ન છે.

'હું પર દ્રવ્યને કરું છું.' એવા ભાવે જ્યારે આત્મા પરિણમે છે, ત્યારે તે કર્તાભાવ રૂપ પરિણમન કિયા કરતો હોવાથી અર્થાત્ કરોતિકિયા કરતો હોવાથી કર્તા જ છે, અને જ્યારે 'હું પરદ્રવ્યને જાણું છું.' એમ પરિણમે છે, ત્યારે જ્ઞાતાભાવે પરિણમતો હોવાથી અર્થાત્ જ્ઞાપિત કિયા કરતો હોવાથી જ્ઞાતા જ છે.

(જુઓ ગુજરાતી સમયસાર પાનું ૧૮૬ કલશ ૮૭)

ઉપરના નિયમથી સિદ્ધ થયું કે આત્માનું જ્ઞાન અને જડની કિયા એ બે ભેગા થવાથી મોક્ષ થાય છે, એમ કોઈ જ્ઞાનીએ સ્વીકાર્યું નથી; પણ આત્માના સમ્યગ્જ્ઞાન અને જ્ઞાનની સ્થિરતારૂપ કિયા એટલે કે શુદ્ધ જ્ઞાનની કિયાવડે મોક્ષ થાય છે, એમ અનંત જ્ઞાનીએ સ્વીકાર્યું છે. જ્ઞાપિત કિયાને સમ્યક્ષર્ણન-જ્ઞાનપૂર્વકનું સમ્યક્ગ્રાહિત્ર પરિણમે પણ કહેવામાં આવે છે.

૫:- જગતમાં જે કિયા છે તે બધી પરિણામ = (અવસ્થા, હાલત, દશા.) સ્વરૂપ હોવાથી ખરેખર પરિણામથી બિન્ન નથી, (પરિણામ જ છે.) પરિણામ પણ પરિણામીથી [દ્રવ્યથી] બિન્ન નથી, કારણ કે પરિણામ અને પરિણામી અભિન્ન વસ્તુ છે, (જુદી જુદી બે વસ્તુ નથી.) માટે એમ સિદ્ધ થયું કે, જે કોઈ કિયા છે તે બધીએ કિયાવાનથી [દ્રવ્યથી] બિન્ન નથી; આમ વસ્તુ સ્થિતિથી જ અર્થાત્ વસ્તુની એવી જ મર્યાદા હોવાને લીધે કિયા અને કર્તાનું અભિજ્ઞપણું સદાય તપતું હોવાથી, જીવ જેમ વ્યાપ્યવ્યાપક ભાવથી પોતાના પરિણામ કરે છે, અને ભાવ્યભાવક ભાવથી તેને જ અનુભવે છે. તેમ જો વ્યાપ્યવ્યાપક ભાવથી પુદ્ગલ કર્મને પણ કરે અને ભાવ્યભાવક ભાવથી તેને જ ભોગવે તો તે જીવ, પોતાની અને પરની ભેગી મળેલી બે વિધિથી અભિજ્ઞપણાનો પ્રસંગ આવતાં સ્વ-પરનો પરસ્પર વિભાગ અસ્ત થઈ જવાથી [નાશ પામવાથી] અનેક દ્રવ્ય સ્વરૂપ એક આત્માને અનુભવતો થકો મિથ્યાદ્રાષ્ટિપણાને લીધે સર્વજ્ઞાન મતની બહાર છે. બે દ્રવ્યોની વિધિ બિન્ન જ છે, જડની કિયા ચેતન કરતું નથી. ચેતનની કિયા જડ કરતું નથી. જે પુરુષ એક દ્રવ્યને બે કિયા કરતું માને તે મિથ્યા ક્રષ્ટિ છે, કારણ કે બે દ્રવ્યની કિયા એક દ્રવ્ય કરે છે, એમ માનવું તે જીનનો મત નથી. (સમયસાર ગાથા-૮૫ પાનું ૧૨૪-૧૨૫) એ રીતે કિયાનો અર્થ પરિણામ, પર્યાય. હાલત, દશા કે વર્તમાન અવસ્થા થાય છે; તેથી 'જ્ઞાન કિયાભ્યામું મોક્ષ એ સૂત્રમાં જ્ઞાન તે સમ્યગ્જ્ઞાન અને વિધિનો અર્થ 'તે જ્ઞાનની જ્ઞાનમાં સ્થિરતારૂપ વર્તમાન વર્તતી અવસ્થા'

થાય છે. અને તે રીતે જ સર્વ વિકારનો નાશ થાય છે. તે પવિત્રતાનું નામ મોક્ષ એટલે કે વિકાર (અપવિત્રતા) થી મુક્તપણું છે.

નોટ - વ્યાપક-ફેલાવનાર; વ્યાપ્ય-ફેલાયેલી દશા; ભાવક-ભોગવનાર; ભાવ્ય-ભોગવવા લાયક દશા; વ્યાપક દ્વય છે, વ્યાપ્ય તેની પર્યાય છે, ભાવક દ્વય છે, ભાવ્ય તેની (ભોગવવા લાયક) પર્યાય [અવસ્થા] છે.

પ્રકરણ-૩ જું

જ્ઞાપિતકિયા: ભાગ ૧

૧:- અહીં જ્ઞાપિતકિયાનું વિશેષ સ્વરૂપ બતાવવામાં આવે છે; તેનું સ્વરૂપ સમયસારમાં નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે:-

આત્મા જ્ઞાનં સ્વયં જ્ઞાનં જ્ઞાનાદન્યકરોતિ કિમ्।

પરભાવસ્ય કર્તાત્મા મોહોડ્યં વ્યવહારિણામ् ॥૬૨॥

અર્થ:- આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે, પોતે જ્ઞાન જ છે; તે જ્ઞાન સિવાય બીજું શું કરે? આત્મા પરભાવનો કર્તા છે એમ માનવું (તથા કહેવું) તે વ્યવહારી જીવોનો મોહ (અજ્ઞાત) છે. [ગુજરાતી સમયસાર કલશ-૬૨-પાનું ૧૪૩]

૨:- આત્માની કિયા બે પ્રકારની છે; એક 'જ્ઞાપિતકિયા' અને બીજી 'જ્ઞેયાર્થપરિણમનકિયા'; તેમાં જ્ઞાનની રાગ-દ્વેષ, મોહરહિત જ્ઞાનવારૂપ કિયાને જ્ઞાપિતકિયા કહેવામાં આવે છે, અને જે રાગ-દ્વેષ મોહથી પદાર્થનું જ્ઞાનવું તે કિયાને 'જ્ઞેયાર્થપરિણમનકિયા' કહેવામાં આવે છે. જ્ઞેયાર્થ પરિણમન કિયાથી બંધ થાય છે, અને જ્ઞાપિત કિયાથી થતો નથી. [પ્રવચનસાર અધ્યાય ૧. ગાથા-પર નીચેની ટીકા-પાનું ૬૮.]

૩:- કેટલાક કહે છે કે:- 'જ્ઞાન તે કાંઈ કિયા કહેવાય? બીજું કાંઈક કરવું જોઈએ.' તેમને એટલો ઉત્તર બસ છે કે:- 'આત્મા જ્ઞાન સિવાય બીજું શું કરી શકે? કાં તો જ્ઞાન કરે અગર તો અજ્ઞાન કરે.' જ્ઞાનની અનાદિથી ચાલી આવતી ભૂલ ટાળવી અને મિથ્યાજ્ઞાનને ટાળી સમ્યજ્ઞાન પ્રગટ કરવું તે જ્ઞાનની કિયા છે; તે જ્ઞાનની કિયા સમ્યગદૃષ્ટિને [ચોથા ગુણસ્થાનને પ્રગટે છે, અને તે જ્ઞાનમાં સ્થિર રહેવારૂપ કિયા વધતાં વધતાં તે જ્ઞાનની સ્થિરતારૂપ પૂર્ણ કિયા તે 'યથાભ્યાત ચારિત' છે. સમ્યગદૃષ્ટિને જ આ 'જ્ઞાપિત કિયા' હોય છે. અને મિથ્યાદૃષ્ટિને તે કિયા હોતી નથી. જ્ઞાપિત કિયા સંપન્ન હોવાથી મિથ્યાદૃષ્ટિને 'કરોતિ કિયા,' એટલે કે 'જ્ઞેયાર્થ પરિણમન કિયા' હોય છે. ઉપરના પાના-ર માં મોહનો અર્થ મિથ્યાત્વ થાય છે. અને રાગ-દ્વેષનો અર્થ અનંતાનુંબંધીનો રાગ દ્વેષ થાય છે. સમ્યગદૃષ્ટિને તેવો રાગ-દ્વેષ મોહ હોતો નથી, તેથી સમ્યગદૃષ્ટિને રાગ-દ્વેષ મોહ રહિત જ્ઞાનવાની કિયા એટલે કે જ્ઞાપિતકિયા હોય છે, આ સંબંધમાં શ્રી સમયસારમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.-

'અહીં કોઈ પૂર્ણ છે કે, અવરિત સમ્યગદૃષ્ટિ આદિને જ્યાં સુધી ચારિત મોહનો ઉદ્ય છે; ત્યાં સુધી તે કખાયરૂપે પરિણમે છે. તો તેને (કરોતિ કિયાનો) કર્તા કહેવાય કે નહિ? તેનું સમાધાન અવરિત સમ્યગદૃષ્ટિ વગેરેને શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં પરદ્રવ્યના સ્વામીપણારૂપ કર્તાપણાનો અભિપ્રાય નથી, કખાયરૂપ પરિણમન છે, તે ઉદ્યની બળજોરીથી છે, તેનો તે જ્ઞાતા છે, તેથી અજ્ઞાન સંબંધી કર્તાપણું તેને નથી. × × +'

એ રીતે અવરિત સમ્યગદૃષ્ટિ આદિને દર્શિ અપેક્ષાએ જ્ઞાપિત કિયા છે, પણ કરોતિ કિયા નથી.

૪:- આ જ્ઞાપિત કિયાને 'જ્ઞાન કિયા' પણ કહેવામાં આવે છે તેનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે શ્રી સમયસાર નાટકમાં આપ્યું છે.

જ્ઞાન કિયાનું સ્વરૂપ દોષા (સાધ્ય, સાધક દ્વાર)

વિનસિ અનાદિ અશુદ્ધતા, હોઈ શુદ્ધતા પોખ

તા પરિનિતિ બુધ કહે, જ્ઞાન કિયા સૌં મોખ । ૩૮ ।

અર્થ:- અનાદિની અશુદ્ધતાનો નાશ થાય અને શુદ્ધતા પુષ્ટ થાય તે પરિણતિને (આત્માની શુદ્ધ અવસ્થાને) જ્ઞાનીઓ જ્ઞાન કહે છે. અને તેથી મોક્ષ થાય છે.

૫- કિયાનો અર્થ શુદ્ધ જ્ઞાનમાં સ્થિરતારૂપ ચારિત થાય છે. સાચું (સમ્યક) ચારિત, સમ્યક દર્શન અને સમ્યકજ્ઞાન પૂર્વક જ હોઈ શકે. એકલા સમ્યક દર્શનથી મોક્ષ થઈ શકતો નથી. તેમ સમ્યક દર્શન વિનાના ચારિતથી મોક્ષ થઈ શકતો નથી. તેથી તે બન્નેનું એકપણું થાય ત્યાં જ મોક્ષ થાય છે. એમ બતાવવા માટે 'જ્ઞાન કિયાથી મોક્ષ થાય છે.' એમ કહ્યું છે. આત્માનું જ્ઞાન અને શરીરની કિયા એ બેના એકપણાથી મોક્ષ થાય એમ બતાવવા માટે કહ્યું નથી. સમવાય સૂત્રમાં ૧૩૯ મી ગાથામાં દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, તેમાં એક બોલ 'સે એવં' છે, તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે 'એવં આયત્તિ' ના પેટામાં કર્યો છે:- 'આ (આચારાંગ) ભાવથી સમ્યક પ્રકારે ત્રણે રીતે આ પ્રમાણે આત્મા થાય છે. (આત્મા આચારરૂપ જ થાય છે.) કેમકે તે [આચારાંગ] માં કહેલી કિયાના પરિણામથી અભિન્ન (પરિણામરૂપ) હોવાથી તે આત્મા પણ તદ્વાપ જ થાય છે. આ (એવં આય) સૂત્ર પુસ્તકોમાં જોયું નથી. પરંતુ નંદીસૂત્રમાં દેખાય છે, તેથી અહીં તેની વ્યાખ્યા કરી છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનનો સાર કિયા જ છે એવું જુણાવવા માટે કિયાનું પરિણામ કહીને ફેલે જ્ઞાનને આશ્રિતે કહે છે.' (સમવાયાંગ ભાવનગરની પ્રસિદ્ધ પાનું-૧૨૭)

ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે આત્માના શુદ્ધરૂપ (તદ્વાપ) પરિણામને કિયા કહેવામાં આવે છે.

પ્રકરણ-૪ થું શાખાકિયા ભાગ ૨

૧:-આગળના પ્રકરણમાં કહું કે સમ્યક દર્શન (જ્ઞાન) અને જ્ઞાનમાં સ્થિરતારૂપ ચારિત્રથી મોક્ષ થાય છે, તે બન્ને આત્માના ગુણની શુદ્ધ અવસ્થા છે; ચારિત્ર કંઈ જડ શરીરની અવસ્થા નથી. આ સંબંધમાં શ્રી સમયસાર નાટકમાં નીચે પ્રમાણે કહું છે:- [હિંદી સમયસાર પા. ૩૫૩-૪]

જ્યાં શુદ્ધ જ્ઞાન છે ત્યાં ચારિત્ર છે. (સવૈયા એકત્રીસા) ‘જહાં શુદ્ધ જ્ઞાનની કળા ઉદ્દોત દીસે તહાં શુદ્ધતા પ્રવાનં શુદ્ધ ચરિત કૌ અંશ હૈ = (સર્વ વિશુદ્ધદ્વાર ગાથા-૮૨)

અર્થ:-જ્યાં શુદ્ધ જ્ઞાનની કળાનો પ્રકાશ દેખાય છે, ત્યાં તેને અનુસાર શુદ્ધ ચારિત્રનો અંશ રહે છે.

૨:-આ શુદ્ધ ચારિત્રને કિયા કહેવામાં આવે છે, એમ ગાથા ૮૪-૮૫ માં કહું છે. તે ગાથાઓ નીચે મુજબ છે.

જ્ઞાન ચારિત્ર પર પંશુ-અંધનો દ્રષ્ટાંત દોષ

‘જ્યાં અંધ કે કંધ પર, ચઢે પંશુ નર કોઈ ! વાકે દગ વાકે ચરન, હોંડિ પથિક મિલિ દોઈ ॥ ૮૪ ॥

જહાં જ્ઞાન કિરિયા મિલે, તહાં મોખ-મગ સોઈ વહ જાનૈ પદ કૌ મરમ, વહ પદમે થિર દોઈ’ ॥ ૮૫ ॥

અર્થ:-જેમ કોઈ લંગડો મનુષ્ય આંધળાની કંધ પર ચડે તો લંગડાની આંખો અને આંધળાના પગના યોગથી ગમન થાય છે, તેમ જ્યાં જ્ઞાન અને ચારિત્રની એકતા છે, તે મોક્ષમાર્ગ છે; કેમકે જ્ઞાન આત્માના મર્મને જાણે છે, અને ચારિત્ર તે આત્માના પદમાં સ્થિરતા પ્રગતાવે છે.

નોંધ-દ્રષ્ટાંત બે જુદા જુદા દ્રવ્યોનું છે, અને દૃષ્ટાંતમાં આત્મા એક જ દ્રવ્ય છે; અને જ્ઞાન ચારિત્ર તે એક જ દ્રવ્યના બે ગુણોની શુદ્ધ પર્યાય છે. દ્રષ્ટાંત ફેશન્સાં દૃષ્ટાંતને એક અંશે જ લાગુ પડે, સર્વાંશી લાગુ પડે નાણિ.

૩:-આવું શુદ્ધ ચારિત્ર [કિયા] સમ્યજ્ઞાનીને જ હોય છે. એમ હવે બતાવવામાં આવે છે:-

ભેદજ્ઞાનીનું પરાકરમ [સવૈયા એકત્રીસા]

‘જૈસે કોણ મનુષ્ય અજ્ઞાન મહાબલવાન, ખોટી મૂળ વૃદ્ધિને ઉખારૈ ગણી બાહુ સૌં તૈરોં મતિમાન દર્વકર્મ-ભાવકર્મ ત્યાગી, હૂવૈ રહૈ અતીત મતિ જ્ઞાનકી દશા હુસ્સો ॥

યાણિ વિધિ અનુસાર મિટૈ મોહ અંધકાર જગૈ જ્યોતિ ડેવળ પ્રધાન સવિતા હુસ્સો ।

સમ્યસાર નાટક બંધદ્વારા ગાથા. ૫૮ પાનું ૨૬૮

અર્થ-જેમ કોઈ અજ્ઞાયો મહા બળવાન માણસ જરૂરા મૂળને પોતાના બ્લથથી ઉઝેરી ખોટી કાઢી નાંખે છે, તેમ ભેદજ્ઞાની પુરુષ ભાવકર્મ અને દ્રવ્યકર્મને ત્યાગી તેથી પર [અતીત] થઈ મતિજ્ઞાનની દશામાં રહે છે, તે જ્ઞાનની કિયા અનુસાર મોહ અંધકારનો નાશ કરે છે.

રત્નકણ્ઠિક

જેને સમ્યજ્ઞન ન હોય તેને સમ્યજ્ઞાન હોતું નથી; સમ્યક્જ્ઞાન વિના સમ્યક્જ્ઞચારિત્ર ગુણ હોતો નથી. નિર્ગુણીને મોક્ષ (કર્મથી મુક્તિ) નથી અને જેને મોક્ષ ન હોય તેને નિર્વાણ નથી; અર્થાત્ સંસાર પરિભ્રમણ હોય છે.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સુગ ૨૮-૩૦

૪:-સમ્યજ્ઞાનિ જ મોક્ષમાર્ગનો સાધક છે; અને તેથી જ કહું છે કે; જ્યાં મોક્ષમાર્ગ સાધ્યો ત્યાં કહું કે, ‘સમ્યક્જ્ઞન, જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગः’ તથા એમ પણ કહું કે ‘જ્ઞાન કિયાભ્યામ્ મોક્ષ’ એ બન્ને સૂત્રોનો ભાવ એક જ છે. (જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પાનું-૩૨૦)

૫:-શાખાકિયાને જેમ ‘જ્ઞાન કિયા’ કહેવામાં આવે છે, તેમ તેને અનુભવનરૂપ કિયા, જ્ઞાનવશ કિયા, શુદ્ધ ચૈતન્ય કિયા, શુદ્ધ ચારિત્ર એ નામો પણ કહેવામાં આવે છે. અનુભવનરૂપ કિયા એ ભાવ નીચેની સ્તુતિમાં આવે છે.

નમ: સમ્યસારાય સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે । ચિત્તસ્વભાવાય ભાવાય સર્વ ભાષાંતરાચ્છેદ ॥ ૧ ॥

આ સ્તુતિમાં ‘સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે’ એ પદનો અર્થ એવો છે કે, જીવ પોતાની જ અનુભવનરૂપ કિયાથી પ્રકાશે છે, અર્થાત્ પોતાને પોતાથી જ જાણે છે.

જુઓ ગુજરાતી સમ્યસાર પા. ૨.

પ્રકરણ ૫ મું શાખાકિયા ભાગ ૩

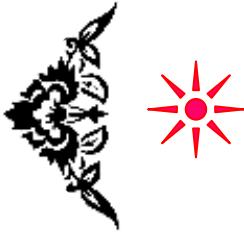
૧:-અહીં કિયાનો અર્થ જ્ઞાનમાં સ્થિરતારૂપ શુદ્ધ ચારિત્ર છે, એમ ઉપર બતાવ્યું છે, તેથી ‘ચારિત્ર’ શું છે તે અહીં બતાવવામાં આવે છે.

૨:-ખરેખર આત્મામાં પોતાના સ્વરૂપના આચરણ રૂપ જે ચારિત્ર છે, તે ધર્મ અર્થાત્ વસ્તુનો સ્વભાવ છે. જે સ્વભાવ છે તે ધર્મ છે; તે કારણે પોતાના સ્વરૂપને ધારણ કરવાથી ‘ચારિત્ર’ નું નામ ધર્મ કહેવામાં આવે છે. જે ધર્મ છે તે જ સમ્યભાવ છે. સમ્યભાવ તે મિથ્યાજ્ઞન અને મિથ્યાચારિત્ર રહિત આત્માના પરિણામ ને સામ્યભાવ (સમ્યભાવ) છે; એટલે ‘વીતરાગ ચારિત્ર’ તે વસ્તુનો સ્વભાવ છે. વીતરાગ ચારિત્ર, નિશ્ચય ચારિત્ર, ધર્મ સમ્યભાવ, સામ્ય પરિણામ એ એકાર્થવાચક છે. મોહ કર્મથી જુદા જે આત્માના નિર્વિકાર પરિણામ સ્થિરરૂપ સુખમય છે તે ચારિત્રનું સ્વરૂપ છે. શુદ્ધ ચિત્તસ્વરૂપે ચરણ તે ચારિત્ર છે.

પ્રવચનસાર પાનું ૮-૮.

૩:-ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે:- શરીરની કિયા તે નિશ્ચય ચારિત્રને સહાયક ખરી કે કેમ ?

નવનીત

જબ જાન્યો નિજ રૂપકો, તબ જાન્યો સબ લોક;
નહિ જાન્યો નિજરૂપકો, સબ જાન્યો સો ઝોક.
વ્યવહારે દેવ જિન, નિહયેસે હે આપ;
એહિ બચન સેં સમજે લે, જિનાપ્રવચનકી છાપ.

શ્રીમદ્ રાજચન્દ્ર

ઉત્તર:-ના. પરની સહાયથી સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જો આત્મા પરાધીન થાય તો આકુળતા સહિત થઈ જાય, અને જે જગાએ આકુળતા છે, ત્યાં સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ નથી. એ કારણે પરની સહાયતા વિના જ આત્મા નિરાકુળ થાય છે એવી દશા પોતાની જ સહાયતાથી પોતે પામે છે. જે પોતાની અનંત શક્તિરૂપ સંપર્દાથી પરિપૂર્ણ છે તે બીજાની અપેક્ષા કેમ રાખે? કદી નહિ.

૪:-એથી સિદ્ધ થયું કે, ‘શારીરિક કિયાથી’ કે ‘કરોતિકિયા’ થી મોક્ષ થતો નથી; અને તેથી ‘શાખિત કિયા’ માં કિયાનો અર્થ શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રમણતારૂપ સ્થિરતા છે. બીજો કોઈ અર્થ નથી.

૫-તેથી મોક્ષની કિયામાં કિયા : શબ્દના અર્થ નીચે પ્રમાણે થયા— (૧) જ્ઞાનિ કિયા (૨) જ્ઞાન કિયા (૩) જ્ઞાનવશ કિયા, (૪) શુદ્ધ ચૈતન્ય કિયા, (૫) શુદ્ધ ચારિત્ર (૬) અનુભવરૂપ કિયા, (૭) વીતરાગ ચારિત્ર, (૮) નિશ્ચય ચારિત્ર, (૯) સ્વભાવ, (૧૦) ધર્મ, (૧૧) સભભાવ, (૧૨) સામ્યભાવ, (૧૩) સમપરિણામ, (૧૪) આત્માના સ્થિરરૂપ સુખમય નિર્વિકાર પરિણામ, (૧૫) શુદ્ધ ચિત્તસ્વરૂપનું ચરણ. કોઈ પણ જ્ઞાની આ કિયા નિષેધતા નથી, પણ આચયરે છે. અને આત્માની બધી વિકારી કિયાને અનંત જ્ઞાનીઓ નિંદે છે કેમકે તે કખાયમયી છે, અકખાયી ભાવની નથી; અને તેથી પર છે. શરીરની કિયા આત્માને સહાયક નથી તે તો ઉપર કહેવાયું છે.

શ્રી સનાતન જૈન બ્રહ્મચર્યાશ્રમ

(૧) આ આશ્રમમાં જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. (૨) વિદ્યાર્થીઓનું રહેવાનું તથા જમવાનું ખર્ચ આ આશ્રમ તરફથી આપવામાં આવે છે. (૩) વિદ્યાર્થીની ઉમર ૧૪ વર્ષ અગર તેથી ઉપરની હોવી જોઈએ (૧૪) અભ્યાસક્રમ ત્રણ વર્ષ સુધીનો છે. (૪) જેને દાખલ થવા ઇચ્છા હોય તેણે નીચેને ઠેકાણે પત્ર વ્યવહાર કરી છાપેલું ઝોર્ઝ મંગાવી લેવું.

શ્રી પ્રમુખ જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ. સોનગઢ (કાઠિયાવાડ)

ATMADHARMA

Regd No. B, 4787

સમાચાર

પૂજ્ય સદ્ગુરુ દેવ શ્રી કાનણ સ્વામી હાલ રાજકોટ સદરમાં આનંદભવનમાં બિરાજે છે.

હંમેશાં સવારે શ્રી સમયસારનો બંધ અધિકાર વંચાય છે. બપોરે કર્તાકર્મનો અધિકાર વંચાય છે.

શ્રી આત્મસિદ્ધિ પરના પ્રવચનોની પહેલી આવૃત્તિ ખલાસ થઈ જવાથી બીજી આવૃત્તિ પ્રેસમાં આપવામાં આવી છે. તેની નકલો ૧૦૦૦ છાપવામાં આવે છે.

સવારે તથા બપોરે જે વ્યાખ્યાનો થાય છે તેની ટૂંક નોંધ લેવામાં આવે છે. અને તેને છાપવાનો પ્રબંધ કરવામાં આવેલ છે.

પૂ. મહારાજશ્રીની પાસે ચાલતા સ્વાધ્યાયનો કમ નીચે પ્રમાણે છે.

સવારમાં ૭-૦ થી ૭-૩૦ જ્ઞાનચર્ચા

- „ ૮-૧૫ થી ૧૦-૧૫ મહારાજ સાહેબનું વ્યાખ્યાન.
- „ ૧૦-૩૦ થી ૧૧-૧૫ શ્રી. સર્વાર્થ સિદ્ધિનું વાંચન.
- બપોરે ૨-૩૦ થી ૩-૧૫ „ „ „
- „ ૩-૩૦ થી ૪-૩૦ મહારાજ સાહેબનું વ્યાખ્યાન.
- „ ૪-૪૫ થી ૫-૪૫ શ્રી. અષ્પાહુદનું વાંચન
- „ ૮-૧૫ થી ૮-૧૫ તત્ત્વને લગતી પ્રશ્નોત્તરી

આ ઉપરાંત હંમેશાં સાંજના ૭-૧૫ થી ૮-૧૫ સર્વ સામાન્ય પ્રતિક્રમણ થાય છે.

શ્રી સનાતન જૈન બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં હાલ ૧૦ વિદ્યાર્થીઓ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. તેમને મહારાજ સાહેબના વ્યાખ્યાનો ઉપરાંત સવાર તથા બપોરે અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે.

વિનિતિ

જૈન દર્શનનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવતું આ માસિક બહોળો ફેલાવો પામે એવી ઉમેદ છે. એથી આપ સૌ મુમુક્ષુ ભાઈ બહેનો આપના સહ્યાસમાં આવતા સ્નેહી સ્વજનોને આ માસિકના ગ્રાહક થવા માટે ભલામણ કરશો.

આ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ માત્ર અથી રૂપિયા હોઈ સામાન્ય સ્થિતિના ભાઈ બહેનો પણ એના ગ્રાહક બની શકશે. વ્યવસ્થાપક.

મુદ્રક:- ચુનીલાલ માણોકચંદ રવાણી, શિદ્ધ સાહિત્ય મુદ્રણાલય દાસકુંજ, મોટા આંકડિયા. કાઠિયાવાડ.

પ્રકાશક:- શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય ટ્રસ્ટ સોનગઢ, વતી જમનાદાસ માણોકચંદ રવાણી, દાસકુંજ મોટા આંકડિયા. કાઠિયાવાડ.